

Криган Р. В.,
здобувач, Львівська комерційна академія, м. Львів

СУЧАСНІ УМОВИ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто основи соціально-економічних умов розвитку роздрібною торгівлі у період загострення економічної кризи в Україні. Виявлено позитивний і негативний вплив на розвиток торгівлі глобалізації економіки, інтеграції в ЄС, розвитку економічних свобод і дерегуляції економіки. Встановлено, що серйозною проблемою розвитку малого і середнього бізнесу в Україні є його значна зарегульованість і бюрократичні перепони. Внаслідок проведених досліджень доведено, що для створення конкурентних умов на внутрішньому ринку, зменшення цін на споживчі товари та збільшення обсягів їх реалізації за рахунок розвитку власного виробництва, необхідна суттєва дерегуляція бізнесу.

Ключові слова: глобалізація, дерегуляція, інтеграція, криза, роздрібна торгівля, умови розвитку.

Kryhan R. V.
Postgraduate, Lviv Academy of Commerce, Lviv

MODERN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF RETAIL TRADE IN UKRAINE

Abstract. The article reviews the fundamentals of socio-economic conditions of development of retail trade in the period of aggravation of economic crisis in Ukraine. It was determined the positive and negative effects on trade development of such factors as economic globalization, EU integration, the development of economic freedoms and economic deregulation. It was established that a serious problem for small and medium business in Ukraine is its considerable regulation and bureaucratic obstacles. As a result of the implemented research it was proved that the creation of competitive conditions in the domestic market, reducing prices for consumer products and increasing of their sales through the development of their internal production, substantial deregulation of business is strongly needed.

Keywords: globalization, deregulation, integration, crisis, retail trade, development conditions.

Постановка проблеми. Розвиток роздрібною торгівлі є надзвичайно важливим для економіки держави, оскільки саме вона виступає дзеркалом економічного життя держави, відображає якість життя населення, забезпечення його безпеки і здоров'я. Ефективний розвиток торгівлі, спрямований на досягнення загальної мети розвитку України, може стати запорукою досягнення значних позитивних ефектів для держави. І, навпаки, неефективний чи недостатньо швидкий розвиток торгівлі негативно впливає на ключові показники розвитку держави, сприяє підвищенню соціальної напруги у державі.

Ринкові перетворення в Україні забезпечили високий рівень насичення споживчого ринку товарами, тому в сучасних умовах суттєво посилюється роль торгівлі у виконанні покладених на неї функцій. Ефективність виконання роздрібною торгівлею своїх функцій значною мірою залежить від створення сприятливих умов для її розвитку.

Поглиблення економічної кризи в Україні у 2012-2015 роках суттєво змінило соціально-економічні умови функціонування роздрібною торгівлі. Це значно посилило актуальність глибокого вивчення сучасних умов розвитку роздрібною торгівлі,

оскільки таке дослідження є основою для вироблення організаційно-економічного механізму подолання кризових явищ у торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних основ розвитку торгівлі зробили вітчизняні науковці: О. Азарян, В. Апопій, Л. Балабанова, Голошубова, А. Мазаракі, Л. Омелянович, А. Садеков, Н. Ситник, Л. Фролова, І. Юрко та ін. Однак проблеми розвитку торгівлі розглядалися або в період формування ринкових відносин, або в період сталого розвитку. Соціально-економічні ж умови функціонування роздрібною торгівлі в кризових умовах розглядалися в них тільки фрагментарно і до нинішнього часу залишаються мало вивченими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження соціально-економічних умов розвитку роздрібною торгівлі в Україні в умовах значного поглиблення економічної кризи, які виступають основою вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку роздрібною торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками відбуваються складні процеси економічного розвитку економіки України, в тому числі і торгівлі. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що спостерігаються суттєві зміни соціально-

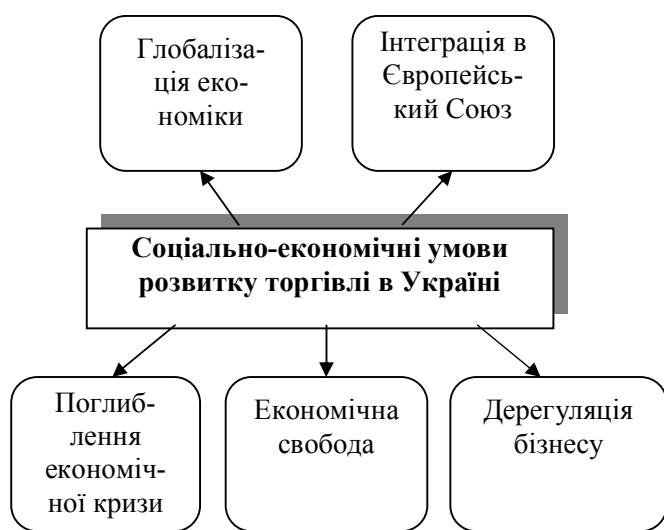

Рис. 1. Соціально-економічні умови розвитку торгівлі в Україні

економічних умов розвитку торгівлі в Україні. Основні з них представлені на рис. 1.

Нині у світі відбуваються складні процеси глобалізації економіки. І хоча Україна не виступає активним учасником цих процесів, їх наслідки відчутно проявляються як на розвитку економіки України загалом, так і торгівлі зокрема.

Загальновідомо, що “глобалізація економіки – це новітній, складний, багатогранний та багаторівневий процес закономірних якісних перетворень світової економіки, що відбуваються на основі усунування виробництва та поглиблення інтеграційних процесів у результаті безпрецедентного зростання і прискорення міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталів, широкого розвитку новітніх інформаційних технологій, глобальних телекомунікаційних мереж тощо.” [3, с. 695].

Глобалізація економіки сприяє проявленню цілком нових закономірностей у розвитку світової економіки, посилює взаємозалежність національних економік та їх взаємопроникнення і, навпаки, послаблює можливості держав щодо формування незалежної економічної політики. І саме тому, як правильно зазначає Крисенко К. А., “Україна не може уникнути втягнення у глобалізаційні процеси, тому політичну та економічну політику держави треба формувати відповідно до факторів розвитку глобалізації, аби знешкодити можливі негативні наслідки та максимізувати вигоди від процесу глобалізації. Тому що Україна поступово інтегрується до міжнародних організацій та ринків і наслідки глобалізаційних процесів стають дедалі відчутнішими для української економіки” [5].

Процеси глобалізації відчутно проявляються у розвитку роздрібною торгівлі в Україні, що мають як позитивні, так і негативні наслідки.

Насамперед слід зазначити: останніми роками відбувається експансія внутрішнього ринку провідними транснаціональними корпораціями. Так, нині на українському ринку роздрібною торгівлі непогано себе почувають такі іноземні торговельні структури, як “Metro Cash&Carry”, “Auchan”, “Billa”, “Spar”, “Zara”, “Bershka”, “Stradivarius” та ін. Вхідження на ринок іноземних корпоративних мереж призвело до прискорення розвитку вітчизняних корпоративних мереж, таких як АТБ, “Фуршет”, “Велика кишеня”, “Fozzy Group” тощо. Відповідно, це призвело до значного посилення конкуренції у внутрішній торгівлі, насичення ринку високоякісними товарами (оскільки вони орієнтовані на реалізацію імпоротної продукції відомих світових торгових марок).

Стрімкий розвиток крупноформатних підприємств супроводжується поширенням інноваційних процесів у роздрібній торгівлі, впровадженням новітніх технологій, передбачає зміну діяльності підприємств роздрібною торгівлі за багатьма напрямками. Як правильно зазначає В. В. Апопій, “курс на інноваційний розвиток означає перехід торгівлі до нового якісного стану, який дає змогу підприємствам збільшувати прибуток, поліпшуючи тим самим їх економічне становище та підвищуючи конкурентоздатність” [1, с. 8].

Поширення можливостей та способів комунікації людей у світовому масштабі, значно ширший та вільніший доступ до інформації, наявність на ринку продукції провідних світових товаровиробників суттєво сприяють розширенню потреб споживачів, зростанню вимог до асортименту та якості товарів на внутрішньому ринку, підвищенню вимог до стандартів якості обслуговування.

Разом з тим, розвиток глобалізаційних процесів має і негативний вплив на розвиток внутрішньої торгівлі. Насамперед це проявляється у все більшій залежності роздрібною торгівлі від імпорту, що яскраво проявляється в умовах кризи. Через відсутність валюти різко скорочується надходження товарів по імпорту і виникають проблеми з формуванням у магазинах товарної пропозиції.

Розвиток крупноформатних підприємств роздрібною торгівлі іноземних корпорацій сприяє певній монополізації ринку і пов’язаний із загрозами цінових змов представників крупного ритейлу. АМКУ все частіше фіксує випадки порушення законодавства про захист економічної конкуренції найбільшими торговельними мережами, необґрунтованого підвищення ними цін на товари, які платять кінцеві споживачі.

В умовах глобалізації для економіки України важливим є те, щоб вона мала тісні торгові й ділові відносини з якомога більшою кількістю зарубіжних країн, у результаті чого буде зростати ймовірність виступати привабливим партнером з точки зору інвестицій в Україну. Особливо актуальною є інтеграція України з ЄС, який є одним зі світових лідерів і з яким Україна має безпосередній загальний

кордон протяжністю понад 1 400 км. До того ж, ЄС має і нові технології й інвестиції, економіка ЄС характеризується значними потребами в імпорті як сировини, так і товарів.

Важливою умовою інтеграції України у глобальний економічний простір, відкриття європейського ринку є підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Її підписання сприятиме прискоренню інтеграції України до Європейського Союзу і передбачає формування загального економічного простору між Україною та Європейським Союзом, що направлене на досягнення максимально глибокої економічної інтеграції, застосування міжнародних і європейських стандартів та інструментів у відповідних сферах співробітництва.

З точки зору впливу на розвиток внутрішньої торгівлі, на нашу думку, визначальний вплив формування зони вільної торгівлі матиме формування здорової конкуренції на внутрішньому ринку та обмеження монополізму, більш повне насичення ринку високоякісними товарами за рахунок переходу виробництва товарів на стандарти ЄС, зниження цін на імпортовані товари за рахунок відміни ввізних мит, зникнення стихійних ринків, заборона торгівлі секонд-хендом, посилення захисту прав споживачів. Відповідно, у результаті інтеграції України з ЄС у довгостроковій перспективі зросте рівень життя в Україні, оскільки українські компанії зможуть на одному рівні торгувати з європейськими колегами, а в країну буде надходити більше прямих інвестицій, що дозволить створювати нові робочі місця і впроваджувати сучасні технології.

Останніми роками роздрібна торгівля України розвивається в умовах загострення економічної кризи (починаючи з 2012 р.), яка, до того ж, посилюється воєнними діями на сході держави (з 2014 р.).

Загострення економічної кризи призвело до:

- значного скорочення виробництва товарів народного споживання. Так, у 2014 р. порівняно з попереднім роком індекс промислової продукції становив 89,3%;

- зменшення імпорту продукції. Імпорт товарів із країн Європейського Союзу в 2014 р. становив 19156,8 млн. дол., або 38,5% від загального обсягу, та зменшився порівняно з відповідним періодом 2013 р. на 4977 млн. дол., або на 20,6%;

- прискорення темпів інфляції з 100,5% у 2013 р. до 124,9% у 2014 р.;

- значного зростання цін на товари. Так, за 2014 р. продукти харчування подорожчали на 24,8%. На 22,8-37,2% стали дорожчими риба та продукти з риби, яйця, сало, м'ясо та м'ясопродукти, олія, хліб, макаронні вироби, цукор [6];

- значного скорочення реальних грошових доходів населення у зв'язку з прийняттям Закону України від 28.12.2014 № 71-VIII "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо податкової реформи".

Такі несприятливі умови, що склалися в умовах кризи, призвели до суттєвого скорочення темпів розвитку роздрібно-товарообороту в Україні (рис. 2).

Так, якщо у 2012 р. порівняно з 2011 р. оборот роздрібно-торгівлі у діючих цінах виріс на 18,4%, то у 2014 р. порівняно з 2013 р. приріст становив

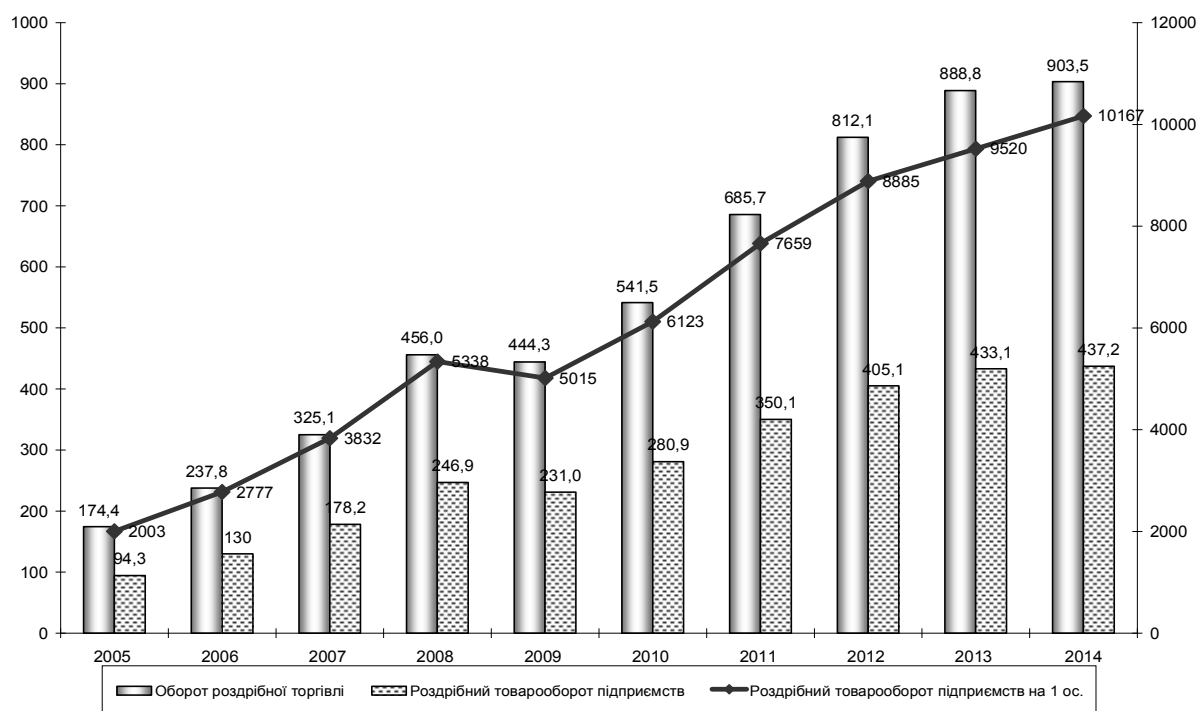

Рис. 2. Розвиток роздрібно-товарообороту в Україні у 2005-2014 рр.*

* Джерело: Статистичний щорічник України за 2013 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – С. 259, 261.

Соціально-економічне становище України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2014/publ_12_2014_u.html.

тільки 1,7%. Аналогічна картина спостерігається і зі змінами товарообороту на 1 особу, де приріст відповідно склав 16,0% та 6,8%.

Відбувається також і суттєве погіршення структури товарообороту. Так, якщо у 2008 р. (до початку світової фінансової кризи) частка непродовольчих товарів у товарообороті становила 66%, то у 2014 р. вона знизилася вже до 59%.

Спад виробництва товарів народного споживання в Україні призводить до поступового, але стійкого витіснення вітчизняної продукції імпортом. Так, якщо у 2005 р. частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, становила 70,5%, в т.ч. по продовольчих товарах – 90,9%, то у 2013 р. вона знизилася відповідно до 57,2% та 85,5% [7].

Зниження темпів зростання роздрібного товарообороту супроводжується сталою тенденцією скорочення торговельної мережі підприємств (рис. 3).

Безумовно, у великих магазинах торговельне обслуговування покупців здійснюється на більш високому рівні. Однак, як уже зазначалося раніше, стрімкий розвиток великоформатних підприємств несе в собі загрозу монополізації ринку з усіма негативними наслідками. Крім того, у період кризи з'являється і загроза ефективного функціонування цих підприємств. Справа в тому, що зниження реальних грошових доходів населення, ріст цін на товари, викликаний інфляційними процесами, знецінення національної валюти і, як наслідок, падіння попиту населення на товари призводять до того, що “значна частина великоформатних підприємств відчуває значні труднощі зі збутом товарів і значними затримками з оплатою товарів постачальникам. Тривале відтермінування оплати товарів, яке торгові корпоративні мережі застосовували роками (90-120 днів), привело до того, що від їх товаропостачання відмовився дрібний та середній бізнес, і

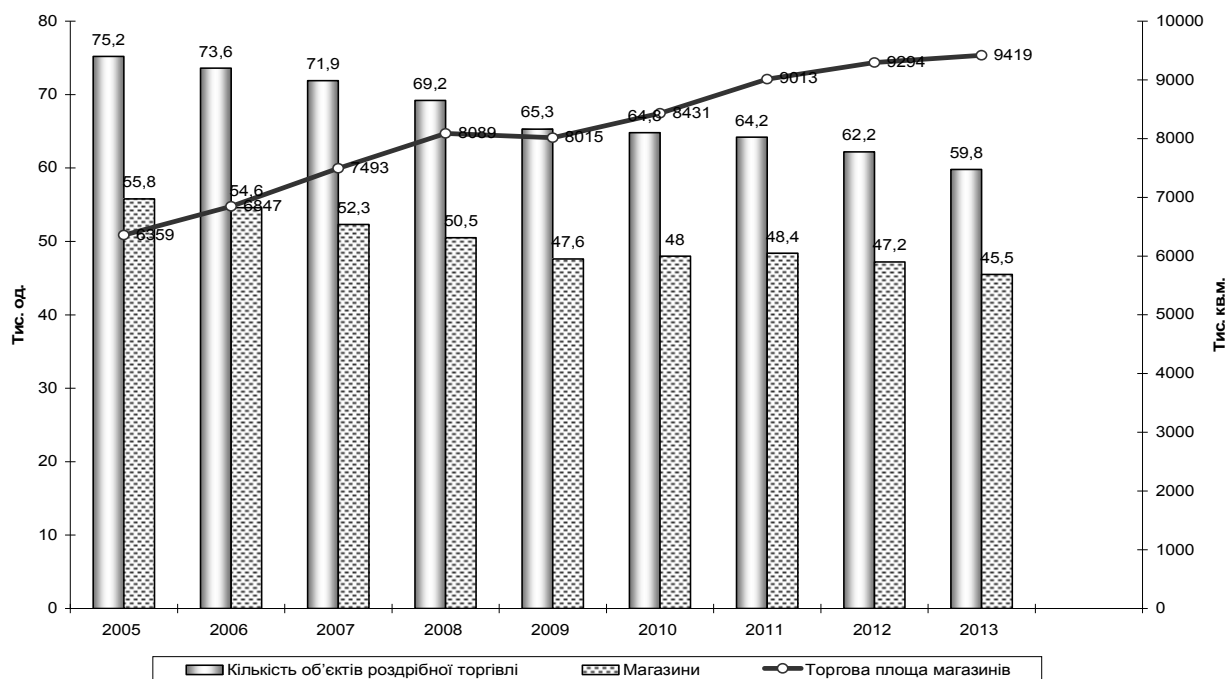

Рис. 3. Мережа роздрібної торгівлі підприємств по Україні у 2005-2013 рр.*

* Джерело: Роздрібна торгівля України у 2013 році. – К. : Держстат, 2014. – С. 109.

Так, кількість об'єктів роздрібної торгівлі з 2005 р. по 2013 р. скоротилася на 15,4 тис. од. (-20,5%), у т.ч. магазинів на 10,3 тис. од. (-18,5%). Тобто випереджаючими темпами відбувалося скорочення чисельності дрібно-роздрібних підприємств, які не можуть забезпечити високий рівень торговельного обслуговування населення.

Високі темпи розвитку великоформатних підприємств (гіпермаркетів, супермаркетів) корпоративних мереж сприяли тому, що одночасно зі скороченням чисельності магазинів поступово зростала їх торгова площа. За вказаний період торгова площа магазинів зросла майже в 1,5 рази. Це призвело до збільшення середнього розміру торгової площі магазинів підприємств-юридичних осіб із 114 кв. м до 207 кв. м.

залишилося по два-три постачальники, перед якими теж є суттєві борги. Це приведе, на думку Української асоціації постачальників торговельних мереж, до закриття кожної п'ятої продовольчої мережі вже у 2015 році” [2].

Подальший розвиток роздрібної торгівлі в Україні й успішне виконання покладених на неї функцій залежить від створення сприятливих умов для започаткування і ведення торгового бізнесу, тобто від економічної свободи людей.

Економічна свобода – це фундаментальне право кожної людини управляти її власною працею та майном. Економічна свобода на практиці означає право розпочинати або припинити власну справу, купувати будь-які ресурси, використовувати будь-яку технологію, виробляти будь-яку продукцію і

пропонувати її для продажу за будь-якою ціною, вкладати свої кошти на власний розсуд. Всі ці свободи підтримуються і захищаються державою.

Міжнародні рейтинги економічної привабливості для розвитку бізнесу базуються на розрахунку індексу економічної свободи та індексу легкості ведення бізнесу.

Індекс економічної свободи – показник, який щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation для більшості країн світу з 1995 року. Індекс економічної свободи базується на 10 індексах, що оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому показник 100 відповідає максимальній свободі. Загальний індекс базується на десяти внутрішніх індикаторах, серед яких свобода бізнесу, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода, свобода від корупції та ін. [3].

Аналіз індексів економічної свободи (рис. 4) свідчить про те, що міжнародні рейтинги економічної свободи в Україні характеризуються доволі низькими показниками.

основному вільною економікою. Нижче України знаходиться тільки Туркменістан (172 місце – 41,4) [3].

Таке низьке рейтингове місце України визначається надзвичайно низькими значеннями показників інвестиційної свободи (15,0), свободи від корупції (25,0) та фінансової свободи (30,0). Найгіршим є те, що з роками ці показники практично не змінюються.

На тлі названих показників дещо краще виглядає свобода торгівлі, індекс якої в 2015 р. був 85,8, що пояснюється зменшенням кількості дозвільних документів, необхідних для заснування, ведення та закриття торгового бізнесу. Однак навіть цей показник порівняно з 2014 р. зменшився (-2,8).

Індекс легкості ведення бізнесу (англ. Ease of Doing Business Index) – індекс задля порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу, що укладається Світовим банком на основі річних даних. Індекс легкості ведення бізнесу базується лише на вивченні та квантифікації законів,

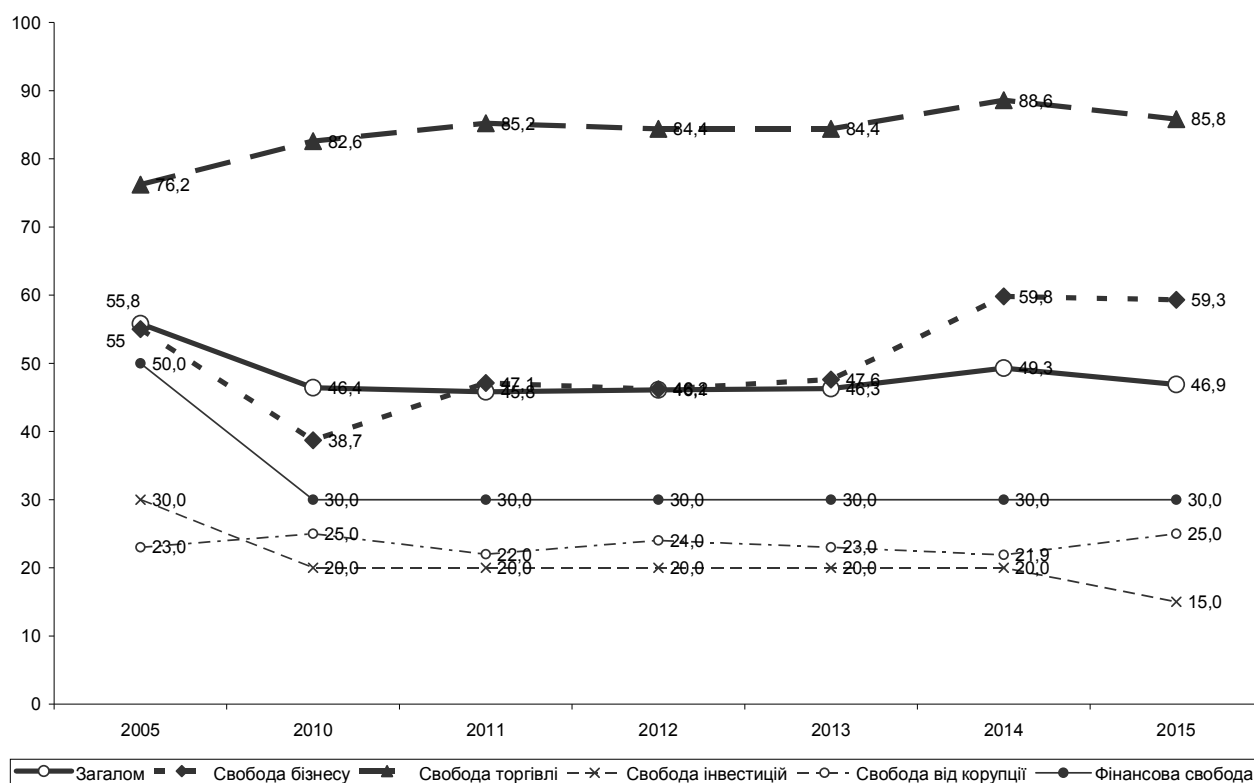

Рис. 4. Динаміка основних економічних свобод в Україні*

* Джерело: Економічна свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

За показником загального індексу економічної свободи Україна у 2015 р. відноситься до групи деспотичних країн (країни з невільною економікою), займаючи 162 місце у світі з показником 46,9. За цим показником Україна суттєво відстає навіть від країн колишнього СРСР. Так, Естонія (8 місце – 76,8), Литва (15 місце – 74,7), Грузія (22 місце – 73,0) входять до групи країн із в

постанов та правил, що стосуються ведення підприємницької діяльності. Індекс не враховує загальні умови, такі як інфраструктура, інфляція та злочинність.

Загальний індекс базується на дев'яти внутрішніх індикаторах: заснування бізнесу, реєстрація майна, отримання кредиту, захист прав інвесторів,

сплата податків, міжнародна торгівля, закриття підприємства та ін.

Так, за індексом легкості ведення бізнесу Україна в 2015 році опинилася на 96-му місці, піднявшись у рейтингу на 41 сходинку порівняно з 2012 р. Слід зазначити, що і за цим показником Україна сильно відстає від Грузії (15 місце) та своїх найближчих сусідів – наприклад, Польщі (32 місце).

Низька економічна свобода, труднощі з веденням бізнесу в Україні та їх динаміка призводять до суттєвого скорочення чисельності фізичних осіб-підприємців, чисельність яких за 2014 р. скоротилася на 412196 осіб, переважно за рахунок підприємців, які торгують імпортованими товарами. За різними оцінками частка таких підприємців сягає 30-35% від їх загальної чисельності. Значне подорожчання долара, відсутність банківського кредитування, суттєве зменшення “сірого” імпорту призвели до значних труднощів закупівель імпортованих товарів, зростання цін на них довело підприємців до межі виживання і, як наслідок, припинення власної справи.

У нинішніх умовах значним гальмом у розвитку малого і середнього бізнесу є його значна зарегульованість і бюрократичні перепони. Щоб створити конкурентні умови на внутрішньому ринку, зробити товари дешевшими та збільшити обсяги їх реалізації за рахунок розвитку власного виробництва, необхідна суттєва дерегуляція бізнесу. За різними підрахунками, щоб звільнити бізнес від пут бюрократії і корупції, потрібно скасувати близько 800 нормативно-правових актів. Дерегуляція створить умови для спрощення започаткування та ведення малого та середнього бізнесу, створить додаткові робочі місця, дасть можливість підприємцям отримувати більші прибутки.

Не менше значення має дерегуляція бізнесу і для пересічних громадян, оскільки створить додатковий запит на ринку, призведе до зниження цін на товари і, відповідно, до зростання реальних доходів громадян, що є необхідною умовою розвитку роздрібно-товарообороту.

Висновки. Таким чином, останніми роками роздрібно-торгівля України розвивається в умовах глобалізації економіки, її інтеграції в ЄС, низького рівня економічної свободи в державі, поглиблення економічної кризи та дерегуляції економіки. Перелічені умови здійснюють як позитивний, так і в основному негативний вплив на розвиток торгівлі в умовах поглиблення економічної кризи. Відповідно, це вимагає розроблення адекватних заходів по кожному з напрямів задля виведення роздрібно-торгівлі з кризи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апопій В. В. Сутність і типологія інновацій в торгівлі / В. В. Апопій, Ю. М. Хом'як // Торговля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць. – Львів : Видавництво ЛКА, 2011. – Вип. 12. – С. 5-8.
2. В Украине может исчезнуть каждая пятая продовольственная сеть [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mirkvartir.ua/news/2/37204-v-ukraine-mozhet-ischeznut-kazhdaya-pyataya-prodovolstvennaya-set.html>.
3. Економічна свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Економічна теорія: Політекономія : підручник / В. Д. Базилевич, В. М. Попов, К. С. Базилевич, Н. І. Гражевська; [за ред. В. Базилевича]. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
5. Крищенко К. А. Глобалізація та її наслідки для економіки країн світу / К. А. Крищенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center.krain.gov.ua/index.php?q=Elibr/27.html>.
6. Соціально-економічне становище України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2014/publ_12_2014_u.html.
7. Статистичний щорічник України за 2013 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.

REFERENCES

1. Apopiy, V. V. and Khomyak, Y. M. (2011), *Sutnist i tipologiya innovaciy v torgivli, Torgivlya, comertsiya, pidpriemnictvo*, випуск 12, Vidavnictvo LKA, Lviv.
2. V Ukraini moget ischeznut kagdaya pyataya prodovolstvennaya set, available at: <http://mirkvartir.ua/news/2/37204-v-ukraine-mozhet-ischeznut-kazhdaya-pyataya-prodovolstvennaya-set.html>.
3. Ekonomichna svoboda, available at : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Bazilevich V. D., Popov V. M., Bazilevich K. S., Grevska N. I. (2007), *Ekonomichna teoriya: Politekonomiya Znannya-Znannya-Pris*, K.
5. Krisenko, K. A. Globalizaciya ta ii naslidki dlya ekonomiki krain svitu, available at: <http://center.krain.gov.ua/index.php?q=Elibr/27.html>.
6. Socialno-ekonomichne stanoviche Ukraini za 2014 rik, available at: http://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2014/publ_12_2014_u.html.
7. *Statistichniy schorschnik Ukraini za 2013 rik* (2014), za red. O. G. Osaulenka, Dergavna slugba statistiki Ukraini, K.